

Снідевич О. С.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри нотаріального та виконавчого процесу й адвокатури
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ГЛАСНІСТЬ ЯК ЗАСАДА ПОБУДОВИ ВИКОНАВЧОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ PUBLICITY AS A PRINCIPLE OF CONSTRUCTION EXECUTIVE PROCEDURAL FORM

У статті аналізуються особливості гласності як засади побудови виконавчої процесуальної форми. Зроблено висновок, що ця засада має потенціал для розширення її використання у виконавчому процесі, що не виключає необхідності збільшення випадків обмеження гласності у певних сферах виконавчих процесуальних правовідносин.

Ключові слова: гласність, засада, процесуальна форма, виконавче провадження, реєстр боржників.

В статье анализируются особенности гласности как принципа построения исполнительской процессуальной формы. Сделан вывод о том, что этот принцип имеет потенциал для расширения его использования в исполнительном процессе, что не исключает необходимость увеличения случаев ограничения гласности в определенных сферах исполнительных процессуальных правоотношений.

Ключевые слова: гласность, принцип, процессуальная форма, исполнительное производство, реестр должников.

The article analyzes the specifics of publicity as a principle of executive procedural form construction. It is concluded that this principle has the potential to expand its use in the executive process. It is necessary to increase the number of limited publicity in executive procedural relations.

Key words: publicity, principle, procedural form, executive procedural, register of debtors.

Постановка проблеми. Сьогодні одним із принципів виконавчого провадження законодавство визначає принцип гласності та відкритості виконавчого провадження, не розкриваючи при цьому його змісту. Однак виокремлення гласності як засади виконавчого процесу та засади побудови виконавчої процесуальної форми у правовій науці є дискусійним.

Стан дослідження. Окремі правові проблеми, пов'язані з гласністю у виконавчому провадженні, досліджували Ю.В. Білоусов, І.В. Бондар, П.П. Заворотько, О.М. Науменко Л.С. Малярчук, М.П. Омельченко, С.Я. Фурса, М.Й. Штефан, С.В. Щербак та інші. Однак комплексних досліджень гласності як засади побудови виконавчої процесуальної форми проведено не було.

Метою статті є проблеми правового регулювання гласності як засади побудови виконавчої процесуальної форми, внесення пропозицій з удосконалення чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу. Упродовж останнього століття наука процесуального права виокремлювала в процесуальних галузях права принцип гласності, причому не лише під час розгляду справ судом, а й під час виконання рішення суду. Так, у 1974 році П.П. Заворотько вказував на те, що дієвість та виховне значення судової діяльності залежить від фактичного втілення в життя принципу гласності в судовому виконанні [1, с. 242], а М.Й. Штефан у 2001 році зазначав, що гласність як принцип виконавчого провадження означає відкритість виконавчого провадження для сторін, інших осіб, які беруть у ньому участь, осіб, які залучаються до проведення виконавчих дій та широкої громадськості [2, с. 59]. Гласність як принцип досліджувалася у двох її аспектах – внутрішньому та зовнішньому. Гласність для учасників

процесу розглядалася як внутрішня, а для всіх інших осіб, тобто у широкому розумінні – як зовнішня [3, с. 116].

Однак у подальшому процесуальна наука поставила питання про фактичний поділ гласності як наукової категорії на такі два складники, як гласність та відкритість. Нове поняття гласності стало тотожним колишній зовнішній гласності (відкритості того чи іншого процесу для широкої громадськості), а відкритість – внутрішній (відкритості процесу для учасників справи). Зазначені ідеї реалізовано у різних варіаціях і у процесуальному законодавстві. Так, ЦПК 2004 року у первинній його редакції вказував у ст. 6 на наявність у цивільному процесі принципу гласності та відкритості судового розгляду, а сьогодні ЦПК у редакції 2017 року вказує у статтях 7 та 8 на наявність окремих принципів, зокрема гласності судового процесу та відкритості інформації щодо справи.

Сьогодні одним із принципів виконавчого провадження чинний Закон України «Про виконавче провадження» визначає гласність та відкритість виконавчого провадження, а Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» визначає аналогічний принцип як принцип гласності та відкритості виконавчого провадження та його фіксування технічними засобами. Додаткових положень, які б роз'яснювали зміст цих принципів виконавчого провадження (норм-принципів), окрім найменувань, зазначені Закони не містять.

Незважаючи на дискусійність питання про співвідношення гласності та відкритості у правовій науці, вважаємо, що стосовно виконавчого процесу це співвідношення можна розглядати в аспекті, окресленому нами вище: гласність виконавчого процесу

стосується його відкритості для широкої громадськості, а відкритість виконавчого провадження є відкритістю інформації про виконавче провадження для його учасників. При цьому і гласність, і відкритість виконавчого процесу є основоположними засадами побудови виконавчої процесуальної форми.

Якщо щодо відкритості виконавчого провадження для його учасників особливих наукових дискусій не виникає, то відкритість виконавчого провадження для широкої громадськості викликає певні заперечення (аж до заперечення її засадничого значення). Так, С.Я. Фурса та С.В. Щербак, порівнюючи гласність у цивільному процесі та виконавчому провадженні, зазначають, що в цивільному процесі гласність – це загальне правило, з якого є винятки під час розгляду справи у закритому засіданні суду, а для виконавчого провадження не слід без нагальної потреби надавати широкого розповсюдження інформації про застосування примусового стягнення [4, с. 45]. Водночас такий підхід не знайшов підтримки у законодавстві. Як буде показано нижче, аналіз останніх змін законодавства про виконавче провадження свідчить про те, що побудова виконавчої процесуальної форми (як установленого нормами законодавства про виконавче провадження порядку примусового виконання судових рішень та рішень інших органів) протягом останніх років усе більше ґрунтується на відкритті тієї чи іншої інформації про виконавче провадження для широкої громадськості. Зазначене вимагає проведення суттєвої оцінки засади гласності у виконавчому процесі. Спробуємо схарактеризувати особливості гласності як засади побудови виконавчої процесуальної форми, з'ясувати доцільність існування гласності у виконавчому провадженні та можливі межі її використання, доцільність можливого розширення цієї засади або ж обмеження.

Насамперед зауважимо, що зазначене вище твердження С.Я. Фурси та С.В. Щербак вважаємо надзвичайно дискусійним. Безумовно, коли розгляд цивільної справи здійснюється у відкритому судовому засіданні, то гласність у процесі є максимальною. Однак вона зовсім не є такою тоді, коли розгляд справи не здійснюється у судовому засіданні, причому не лише у відкритому. Так, навряд чи є великі прояви гласності під час розгляду цивільних справ у наказному провадженні, коли судового засідання у справі не проводиться. А якщо виходити з того, що виконавче провадження є процесуальною формою примусового виконання рішення, прийнятого у цивільній справі, то гласність виконавчого провадження є продовженням тієї, що існувала у цивільному процесі. Навряд чи доцільно засекречувати для широкої громадськості ті обставини, які гласно досліджувалися судом і потенційно можуть бути поширені й у виконавчому процесі. Звичайно, у виконавчому провадженні може міститися значний обсяг й іншої інформації, крім тієї, яку досліджував суд, і щодо неї можуть існувати ті чи інші підстави її нерозголошення, але навряд чи гласність має бути винятком із загального правила про ймовірне нерозповсюдження інформації про виконавче провадження. Можна

говорити про специфіку виконавчої процесуальної форми та її суттєву відмінність від цивільної процесуальної форми (відсутність у цій формі спеціального порядку розгляду справи – судового засідання), а також про особливості гласності як засади побудови виконавчої процесуальної форми.

Гласність як засада побудови виконавчої процесуальної форми сьогодні означає, що ця форма дозволяє громадськості отримувати інформацію про вчинені у виконавчому провадженні виконавчі дії або навіть спостерігати за їх учиненням, отримувати інформацію про виконавче провадження та його особливості з відкритих джерел тощо. Яскравим прикладом такої відкритості є функціонування у складі автоматизованої системи виконавчого провадження Єдиного реєстру боржників із відкритим доступом до інформації, що міститься в ньому. Кожен може перевірити відомості про те, чи не є він або будь-яка інша особа боржником у виконавчому провадженні (як правило, майнового характеру), отримати інформацію про орган примусового виконання, який здійснює це провадження, його категорію тощо. Таким чином, законодавство визнає, що інформація про статус особи як боржника не є тією інформацією, яка охороняється законом.

Гласністю характеризується й унесення до реєстрів іншої інформації з виконавчого провадження, з якою можуть ознайомитися особи, що не є його учасниками. Такою інформацією є, наприклад, дані Державного реєстру речових прав на нерухоме майно чи Державного реєстру обтяжень рухомого майна стосовно накладених на майно боржника арештів тощо.

Важливим елементом гласності у виконавчому провадженні є відкритість інформації про публічні торги з реалізації майна боржника [5, с. 99].

Так, згідно з ч. 1 ст. 61 Закону «Про виконавче провадження», реалізація арештованого майна (крім майна, вилученого з цивільного обороту, обмежено оборотоздатне майно та майно, зазначене в частині восьмій статті 56 цього Закону) здійснюється шляхом електронних торгів або за фіксованою ціною. Порядок реалізації арештованого майна, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 № 2831/5, передбачає, що інформація про електронні торги чи про продаж майна за фіксованою ціною оприлюднюється у відкритому доступі у мережі Інтернет на сайті СЕТАМ, що дає можливість кожній зацікавленій особі дізнатися про торги, а інтерфейс сайту передбачає зручний пошук майна за його видом, місцем розташування тощо. Спеціальна центральна база даних системи електронних торгів забезпечує постійний та відкритий доступ спостерігачів електронних торгів до Веб-сайту з метою спостереження за проведенням електронних торгів.

На думку П.П. Заворотька, проявом принципу гласності у виконанні необхідно визнати участь понятих [1, с. 243]. Натомість С.Я. Фурса та В.В. Щербак вважають по-іншому. Цю участь вони пов'язують не так із принципом гласності, як із забезпеченням принципу законності [4, с. 45]. На наш погляд, більш

обґрунтованою є остання думка. Навряд чи законодавець, передбачаючи присутність під час учинення тих чи інших виконавчих дій понятих, ставив за мету ознайомити громадськість з учиненими у виконавчому провадженні діями. Ця участь більше спрямована на внеможливлення зловживань у виконавчому провадженні, насамперед із боку виконавця, що є проявом принципу законності. Однією з причин залучення понятих у виконавче провадження можна також уважати відсутність у ньому належних процедур фіксації самого виконавчого процесу.

Гласність у виконавчому процесі має свою істотну специфіку (порівняно з аналогічною гласністю у судовому процесі).

Так, функціональне призначення гласності у судовому процесі полягає у контролі громадськості над судом, формуванні позитивної громадської думки про суд. Вона розглядається як дієвий засіб виховання правової, моральної та політичної культури громадян [6, с. 103]. Як зазначав ще Є.В. Васьковський, гласність – це віжки для судів і шори для інших пристрастей [3, с. 116]. Присутність у залі публіки змушує суддів дотримуватися встановленого законом порядку судочинства, однаково ставитися до кожної зі сторін процесу, спонукає до стриманості й такту в спілкуванні з учасниками судочинства [7, с. 87–90]. Таким чином, убачається, що гласність безпосередньо не впливає на досягнення цілей судочинства.

Натомість, на наш погляд, зовсім інше призначення вбачається за гласністю у виконавчому процесі. Така гласність спрямована не на здійснення безпосередньо не пов'язаних із цілями примусового виконання функцій контролю та виховання, а насамперед на реалізацію самих завдань, що стоять перед примусовим виконанням судових рішень та рішень інших органів. Гласність сприяє своєчасному, повному та неупередженому виконанню судових рішень. Доказом цього є вже згадуване функціонування Єдиного реєстру боржників.

Так, із наведеного у ч. 1 ст. 9 Закону «Про виконавче провадження» визначення поняття Єдиного реєстру боржників убачається, що функціонування Єдиного реєстру боржників здійснюється не лише з метою інформування інших суб'єктів про невиконані боржниками майнові зобов'язання задля використання ними цієї інформації у своїй діяльності, а й із метою запобігання відчуженню боржниками належного їм майна. Неможливість відчуження свого майна боржником, унесеним до Єдиного реєстру боржників, зумовлюється положенням ч. 1 ст. 49 Закону України «Про нотаріат». Зважаючи на зміст ч. 3 ст. 9 Закону «Про виконавче провадження», метою функціонування Реєстру можна вважати й отримання виконавцем інформації про майно боржника від осіб, зазначених у цій нормі для подальшого звернення стягнення на нього.

Аналогічно зумовлюються метою примусового виконання й гласність процедур реалізації майна у виконавчому провадженні (реалізація майна на електронних торгах). Відкрита та конкурентна реалізація майна боржника дозволяє більш повно досяг-

нути цілей виконавчого процесу. Відкритість інформації дає можливість якомога більшій кількості осіб дізнатися про торги, взяти в них участь, що, як наслідок, дає можливість створити більшу конкуренцію та виручити за продане майно боржника якомога більше коштів, більш оперативного продати майно, що реалізується за фіксованою ціною.

На наш погляд, той потенціал, який має гласність у побудові виконавчої процесуальної форми, повністю ще не використано. Законодавство, розширюючи випадки її застосування, застосовує вибіркового підхід. Так, із часу запровадження Єдиного реєстру боржників до нього не вносилося інформації щодо боржників за рішенням немайнового характеру. Однак Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення економічних передумов для посилення захисту права дитини на належне утримання» від 03.07.2018 № 2475-VIII визначено випадки внесення до Єдиного реєстру боржників відомостей про боржника за рішенням про встановлення побачення з дитиною та про усунення перешкод у побаченні з дитиною, тобто за рішенням немайнового характеру. Водночас залишилася ще ціла низка інших випадків невнесення боржників до Реєстру.

На наш погляд, недоцільно обмежувати Єдиний реєстр боржників суто інформацією про боржників за майновими рішеннями. Як обґрунтовано зазначається у практиці, гласність має надзвичайно велике виховне значення. Для багатьох боржників, зокрема за рішеннями немайнового характеру, перебування у Єдиному реєстрі боржників викликає сором [8; 9], тому це може бути значним стимулом для виконання ними рішення. Отож, доцільно (може не одразу, а у разі ухилення боржників від виконання рішення) як одну з імовірних санкцій, що застосовується до недобросовісних боржників, передбачити внесення відомостей про них до Єдиного реєстру боржників і під час виконання рішень немайнового характеру.

Гласність (як засада побудови виконавчої процесуальної форми) не має бути абсолютною. Зважаючи на ступінь того втручання в особисте життя людини, яке здійснюється у сфері виконавчого процесу, недоліком виконавчого процесуального законодавства виглядає досить незначна кількість тих положень, які спрямовані на обмеження принципу гласності у виконавчому процесі.

Так, обов'язок нерозповсюдження охоронюваної законом інформації покладено у виконавчому процесі лише на державного та приватного виконавців, а також помічника приватного виконавця (ст. 4 Закону «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»). Однак коло таких осіб, на наш погляд, має бути значно ширшим. Цілком ймовірними є, наприклад, випадки, коли під час проведення опису майна боржника учасники цієї виконавчої дії (стягувачі, поняті, спеціалісти тощо) можуть дізнатися певні подробиці інтимного життя боржника. Навряд чи недоцільним виглядає у цьому разі поширити й на них обов'язок не розголошувати зазначену інформацію.

Зазначений обов'язок має бути встановлено законом та роз'яснюватись учасникам виконавчого провадження виконавцем за умов залучення до участі у виконавчих діях.

Висновки. Проведене дослідження свідчить про надзвичайно велике значення, яке відіграє засада

гласності у побудові виконавчої процесуальної форми. Ця засада має потенціал для розширення її використання у виконавчому процесі, що не виключає й збільшення випадків обмеження гласності у певних сферах виконавчих процесуальних правовідносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Заворотько П.П. Процессуальные гарантии исполнения судебного решения. Москва: Юрид. лит. 1974. 360 с.
2. Штефан М.Й., Омельченко М.П., Штефан С.М. Виконання судових рішень. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 320 с.
3. Васильковский Е.В. Учебник гражданского процесса. Москва: Изд-во Бр. Башмаковых, 1917. 429 с.
4. Фурса С.Я., Щербак С.В. Виконавче провадження в Україні : навчальний посібник. Київ: Атіка, 2002. 480 с.
5. Науменко О. Загальні принципи примусового виконання рішень господарських судів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. Вип. 85. С. 97–101.
6. Джафарова М.В. Зміст та процесуальне значення принципу гласності та відкритості адміністративного судочинства України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2014. Вип. 1. Т. 2. С. 99–104
7. Судострій України: підручник / за заг. ред. М.А. Погорецького, О.Г. Яновської. Юрінком Інтер, 2014. 344 с.
8. Як заборона виїзду за кордон вплинула на сплату аліментів на Рівненщині. URL: <https://rv.suspilne.media/news/7184>
9. Список неплатників аліментів тепер можна знайти в Інтернеті. URL: <https://tvi.ua/novini/spisok-neplatnikiv-alimentiv-teper-mozhna-znajti-v-interneti.html>